

חזרה לקפה גדנסקי

בארץ תשתלב במרחב, תוך כריתת ברית בין הלאומיות העברית והלאומיות הערבית.

ב־1941 עבדתי בחצי־מסדה בדרושובועון עיוני בשם החברה, שהרוח התייה בו היה רופא בשם יעקוב ויינשל, רוויזיוניסט ותיק ונוני־קונפורמיסט מושבע. אז צעדתי את צעדיי הראשונים בעיתונות.

באוקטובר 1941 כתבתי מאמר שכותרתו העידה על תוכנו: „בין עבריות ליהדות“. טענתי שבארץ יש אומה עברית, הנבדלת מן היהדות. כתבתי על כך כמה מאמרים.

כעבור כמה ימים סיפר לי ויינשל שקיבל מיכתב חריף מאת אוריאל שלח (הוא יונתן רטוש) שתקף את תפיסתי ואותי. עד אותו רגע לא שמעתי כלל על קיומו של שלח־רטוש.

באותה תקופה הכרתי את תמוז, והסתבר שהוא מעריץ מושבע של רטוש. הוא נתן לי חוברת משוכפלת, מחתרתית, ובה תזכיר שכתב רטוש־שלח ליאיר (אברהם שטרן), כדי להשפיע על קרמחשבתו. התרשמתי מאוד מן השיגנון העברי הנוכח של הכותב, וכמה מן הדברים שאמר בתזכיר דיברו מאוד אל ליבי. הסתבר ששנינו היינו תמימי־דעים בעניין חשוב מאוד: לא האמנו בדרך הטורף ובפעולתו של „קומץ נבחר“, כאמונת יאיר. שנינו האמנו שיש צורך להקים תנועה המונית גדולה בעלת אידאולוגיה מגובשת, ולהגיע לשילטון בישוב, לפני שיוצאים למלחמת־שיחרור נגד השילטון הור.

באחד הימים בסוף 1941 הציע תמוז להפגיש אותי עם יונתן רטוש. הסכמתי ברצון, ותמוז קבע את הפגישה בקפה גרונסקי ברחוב יבנה בתל־אביב. (בשבוע שעבר סיפר לי תמוז שהוא נהג אז לקבוע את כל פגישותיו בקפה זה, ששימש בעיקר סוחרי שוק־שחור וספטר־מלחמה. מלחמת־העולם השנייה היתה אז בעיצומה, וכמעט בראשיתה).

ולרוב כפי שראה אותם הגיבור עצמו. אם שנה אותם, הם נראים כטיפוסים שנואים. אם אהב אותם, הם נראים אהובים.

אנטי־נוסטלגיה

ועוד הערה:

אינני בא כאן להעלות זיכרונות.

העימות שלי עם רטוש שייך לאחת התקופות החשובות בחיי, אך אינני מרגיש כרגע כל צורך לחזור אליה. איני לוקה בנוסטלגיה.

אני מאמין שצפויים לנו חמש־עשר שנים חשובות ביותר, ואני מתכוון להשתתף בהן באופן פעיל. ההתמודדות הישראלית־פלסטינית תגיע לשיאה, תקום מדינה פלסטינית,

תיווצר מציאות חדשה, נעמוד לפני הצורך לעצב מחדש את דמותה של ישראל.

אחרי שכל זה ייגמר, אולי אתפנה לכתיבת זיכרונות, ואז גם אקריש כמה עמודים ליחסיי עם יונתן רטוש.

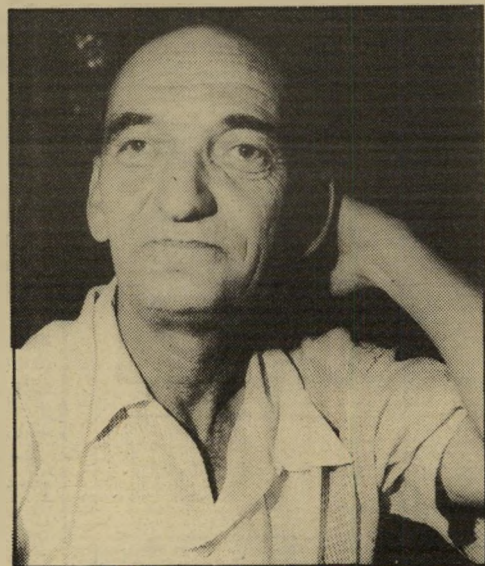
אם אני כותב על כך היום, הרי זה רק כדי שלא יירשם כאילו עברתי בשתיקה על תיאורו של פורת, בבחינת „שתיקה כהוראה“.

הפסלים של תמוז

הייתי מיווד עם בנימין תמוז בראשית שנות ה־40. הוא גר עם אמו ברחוב נחלת־בנימין פינת גרונברג, ונהגתי לבקר אצלו. האם, הגברת קאמרשטיין, זכורה לי כאשה נהדרת, רוסייה מהסרטים שטיפלה בו לברה, אשה קטנה וחוקה מאוד. הדרייה היתה מלאה בפסלים מעשה ידיו של תמוז עצמו. כולם היו דומים זה לזה: נשים בעלות אגן רחב וראש קטן. אלילות כנעניות.

כשהיכרתיו הייתי בן 17. אחרי שלוש שנים באירגון הצבאי הלאומי, פרשתי כימי הפילוג השני. (בינוי 1940 החל הפילוג הראשון, כאשר אברהם שטרן פרש והקים אירגון חדש. בראשית 1941 התפלג הסניף התל־אביבי שנית, ולמעשה התפרק).

הייתי אז בשלב של תסיסה רעיונית. אפשר לומר: הייתי בראשיתו של מסע פוליטי־רעיוני, שהוביל אותי מן הימין הקיצוני אל תפיסה מהפכנית חדשה. זו התגבשה ב־1946, כאשר הקמתי את „קבוצת במאבק“ שהמציאה את רעיון המרחב השמי. אמרנו כי האומה העברית החדשה שנולדה

רטוש (1960)
לא יהודים, לא ערבים

אני כותב דברים אלה כמה שעות אחרי שליוויתי את בנימין תמוז בדרוכו האחרונה.

לפני כמה ימים, ביום האחרון שבו היה עדיין בהכרה טילפנתי לו. ידעתי שהוא נמצא בשלב סופי של מחלתו האנושה, אך קולו היה חזק.

הצגתי לו שאלה מוזרה במקצת: מה הוא זוכר אודות פגישה שנערכה לפני 47 שנים בבית־קפה, שמעטים וזוכרים כיום אף את שמו. בימה השתתפו רק שלושה: יונתן רטוש, תמוז ואני.

לאזכרתי אמר תמוז כי אינו זוכר כלל את הפגישה. התאזכרתי מפני שתמוז הוא שאירגן אותה, ומפני שהוא שכח שיחה שהיתה לה השפעה רבה על רטוש ועלי.

עדותו של תמוז היתה חשובה לי, מפני שאותה פגישה מוזכרת בספר שיצא על עתה לאור: שלח ועם בידו — חיינו של יונתן רטוש. מאת יהושע פורת. עומדת לגביה שתי גירסות זו מול זו: הגירסה של רטוש והגירסה שלי. קשה להאמין ששנינו דיברנו על אותה הפגישה.

סיפרתי לתמוז מה נאמר בענייני זה בספר. אמנם, הספר כבר היה בידיו, אך הוא לא הספיק לעיין בו. במהלך השיחה הטלפונית הבטיח לי לקרוא את הספר בהקדם, בתיקוה שתוך קריאת הדברים יזכר כפרטים.

הוא לא הספיק לעשות זאת. למחרת השיחה שקע בחוסר־הכרה, ואתמול מת.

אחזור אל הפגישה ההיא בהמשך הדברים, ואז אולי יובן מרדע זה חשבוני.

שינאה טהורה

כמה הערות מקדימות.

מאז אותה פגישה, הראשונה והאחרונה שלנו, נוצרו יחסים מיוחדים במינם בין רטוש ובני.

רטוש שנה אותי. שינאה עזה ועיקבית, שהיתה חסרת־פשרות, כמו כל דבר בחייו. מאות פעמים נתקלתי בו ברחוב, מאות פעמים אמרתי לו שלום, מאות פעמים התעלם ממני. כך במשך 40 שנה, עד יומו האחרון.

אני, מצידו, הערתי את רטוש תמיד, והבעתי זאת בכל הזדמנות. בשלב חשוב של חיי השפיע על מחשבותי. הסכמתי עימו בכמה דברים, וחלקתי על חלקים אחרים שלו. כך גם כך סיפק לי מוון למחשבה ותמריץ לחשיבה עצמית.

אין לי ספק שיונתן רטוש הוסיף נימה חשובה מאוד למחשבה הלאומית. המפה הרוחנית של הארץ לא תתואר כלל בלעדיו.

אמרתי זאת בעודו בחיים, וחזרתי על כך אחרי שמת.

חטאי הביוגראף

ועתה לביוגראפיה.

ככל שאני צובר שנים, מתרבים הספרים המתארים אישים שהיכרתי ומאורעות שהייתי עד להם, או שהשתתפתי בהם בעצמי. וככל שמתרבים ספרים אלה, כך גדלה קפונותי לגבי סיפרי היסטוריה וביוגראפיה.

הם יכולים להיות יפים ומעניינים כיצירות־ספרות. לעיתים יש בהם כוח־דימויון רב. אבל הקשר שלהם למציאות הוא, לעיתים קרובות, רופף מאוד.

היסטוריונים ניוונים מחומר כתוב. חומר כתוב יכול להיות מטעה מאוד. ראשית כל, מפני שהרבה אנשים משקרים, וזה נכון במיוחד לגבי מדינאים ומצביאים. שנית, מפני שהחומר הכתוב מנציח רק חלק קטן של המציאות, ועיקר המציאות, שלא התבטאה בכתובים, עלולה להיות שונה לחלוטין.

שלישית: כל החומר עובר דרך המסגרת של מוחו של הכותב, ותוך כדי כך הוא משנה את צורתו.

משגים משנים את משמעותם עם הזמן. ההיסטוריון, הקורא את הדברים והמכין אותם באמצעות התודעה שלו, אינו מסוגל לרוב להבין את משמעות הדברים כפי שהיו באמת, בתודעה של הימים שבהם קרו. אם להשתמש במשל היווני העתיק: ההיסטוריון רואה את הצללים של הדברים כפי שהם מצטיירים על קיר המערה, ונדמה לו שהוא רואה את הדברים עצמם.

גרמה לי שיהושע פורת נופל לאי־אחת קורבן לחטא זה. הוא קורא את הדברים, מכין אותם באמצעות המושגים שלו כיום, ומחמיץ את העיקר. הוא מנסה את הגברת היסטוריה מבעד למיטפת. הרוח האמיתית של הדברים ממנו והלאה.

הספרות הביוגראפית מסוכנת עוד יותר. כל ביוגראף נוטה להעלות את גיבורו בכמה דרגות, על חשבון האחרים. כתבתי לא־מעט מיני־ביוגראפיות בחיי, ואני מכיר היטב את המילכוד הזה. אתה מתרכז בגיבור שלך (ולא חשוב אם אתה אוהב או שונא אותו). הוא גרל לגנד עיניך, ויאיל כל האחרים נשארים כשלדים בלבד, בלי עור וגידים.

יש לכך סיבה פשוטה. כל הרמויות האחרות בעלילה מופיעות רק מתוך התייחסות לגיבור הביוגראפיה. הם עצמם הופכים בלתי־חשובים, רמזים־מישנה בדראמה שלו. מיפעל־חיים מתבטל, וכל מה שנותר הוא היחס שלהם לגיבור —

פגישה עגומה

לגבי מה שהתחשש באותה פגישה קיימות, כאמור, שתי גירסות.

את הגירסה שלי פירסמתי כמה פעמים, ובין השאר בגליון העולם הזה (1260) שהופיע באחד בנובמבר 1961. אני מציין את התאריך, מפני שרטוש היה אז חי ובמלוא אוננו.

וכך תיארתי אז את הפגישה:

חוששני כי הפגישה גרמה עוגמת־נפש לכל הצדדים הנוגעים בדבר. בוודאי גרמה אכזבה מרה ליוזמה. תמוז היה אז כפוף לחלוטין להשפעתו של רטוש, וראה בו נביא ומשיח. ככל מאמין אמיתי, לא יכול היה לתפוס כיצד זה עוצם מישוה את עיניו מלראות את גרולת מנהיגו. מן הסתם ציפה לכך שאפול מיד בשביו של רטוש ואשתחוהו אפיים ארצה.

למבנה הצער לא קרה הדבר. תחת זאת התפתח בינינו ויכוח מר. בהסתכלים היום אחורה, ברור לי כי נהגתי בחוסר־טאקט להחריד, בדרכים של צעירים בגיל זה. בלי ספק היה זה עינוי לתמוז לראות נער בן 18, שנראה כבן 15, רזה כשלד וחיזור, סותר בשצף־קצף את המושכלים־הראשונים של הוגהי דיעות, שיכול היה להיות אביו. כבר אז נראה רטוש קשיש מכפי גילו.

על מה סער הוויכוח? אחרי 20 שנה, אקטואליים הרברים כיום כמו אז. הסכמנו בנקל כי בארץ נולדת אומה עברית חדשה, וכי רוח היהדות, שיצרה את הפזורה בת 2500 השנה, אינה יכולה לבטא את רוחה של אומה זו, היושבת על אדמתה והמבקשת להקים את מדינתה.

ההתנגשות באה בגלל שאלת העלייה היהודית. מרבירי של רטוש הסקתי כי הוא מתנגד לה, וכי הוא מוכן להסכים לכל היותר לעליית יחידים, מבלי להפלות בין יהודים, יפאנים ואיטלקים. ואילו אני, שכמו כל נער עברי בארץ השתתפתי מגיל 14 בהפגנות הסוערות למען „עלייה חופשית!“ תמהתי לפשר התנגדות זו.

כהגיון של בן 18, שאינו יודע רחם, אמרתי לו בערך כך: „אינני מבין אותך. אתה טוען כי כל צבר הוא עברי, היינו, שמקום־הלידה הוא הקובע את היותו עברי. איני מסכים לכך, אך זו דעתך. אם כן, מה איכפת לך שנביא לארץ מיליון יהודים? הלא הבנים שלהם ייפכו אוטומאטית עברים. דווקא מבחינת ההשקפה שלך, הייתי צריך להיות נער עלייה המונית: פשוט תתייחס לעולים היהודים כאל בית־חרושת לייצור עברים חדשים.“

עד כמה שאני זוכר, נסתיימה השיחה בנימה מרה של התקפות אישיות עלי. מאז לא החליף עמי רטוש, במשך 20 שנה, אף לא מילה אחת.

עד כאן התיאור שפירסמתי ב־1961, לפני 28 שנים.

מלאכת פלסתר

עכשיו בא יהושע פורת, ומספר על אותה הפגישה סיפור שונה מאוד.

וכך הוא כותב:

... לפגישה הביא אוריאל (שלח) את קב־עווח (החוברת שלו). וניסה לשכנע את אוסטרמן־אבנרי בצידקת דיעותיו.

עכשיו בא יהושע פורת, ומספר על אותה הפגישה סיפור שונה מאוד.

וכך הוא כותב:

... לפגישה הביא אוריאל (שלח) את קב־עווח (החוברת שלו). וניסה לשכנע את אוסטרמן־אבנרי בצידקת דיעותיו.